

Het H. Geesthuis en de Potterie

In zijn nieuwste werk — O. L. Vrouw der Potterie — heeft E. H. Maertens (1) eens te meer naar voren geschoven een oude twistvraag, waarvoor onze plaatselijke geschiedschrijvers uiteenlopende oplossingen hebben voorgeslagen, nl. de twistvraag der onderlinge afhankelijkheid van twee onzer Brugsche hospitalen, het H. Geesthuis en de Potterie. Men vroeg zich af of de Potterie niet van het H. Geesthuis is uitgegaan, of zooals M. dit formuleert, of het H. Geesthuis niet is « het moederhuis der Potterie »? Verschelde meent onbevangen van ja. Duclos aarzelt. Zonder zoo stellig te durven spreken als Verschelde, voelt S. zich geneigd om dezes meening als zeer waarschijnlijk te beschouwen. (M., bl. 31).

Vooraf weze opgemerkt dat het vraagstuk verkeerd schijnt gesteld. Er is, meenen wij, tusschen beide besproken inrichtingen een niet te betwisten afhankelijkheid, maar deze moet niet noodzakelijk verklaard door het feit dat de eene inrichting van de andere is uitgegaan als van een stichtingshuis. Deze afhankelijkheid kan ook, en wordt hier, meenen we, gevonden in het feit eener opslorping. Feitelijk is de uitkomst toch eenzelfde, enkel het wordingsproces is verschillend. Dit kapittel te herschrijven zou wellicht geen loonende arbeid mogen heeten moesten hiermede geen andere voordeelen bereikt worden. Want met het omstreden vraagstuk opnieuw aandachtig te onderzoeken wordt het statuut onzer oude stedelijke hospitalen op een

1) Zie de boekbespreking, hiervoor blz. 60 — In het vervolg wordt naar dit boek verwezen door de aanduiding "M.,".

zeer interessante wijze belicht. Daarenboven, wanneer de groote lijnen niet duidelijk zijn afgeteekend, werkt de uitstalling van het rijke feitenmateriaal eerder verwarrend. S. is aan dien indruk niet ontkomen, waar hij zijn hoofdstuk sluit met « de lezer zelf te laten oordeelen over de waarschijnlijkheid der vooropgestelde meening » (M., bl. 44). De uitnoodiging klinkt te vriendelijk om er niet op in te gaan.

Alleen het aandachtig onderzoek van de hier aangebrachte documenten mocht op zichzelf reeds tot het besluit leiden dat de Potterie door het H. Geesthuis niet werd gesticht (1). Laten we achtereenvolgens onderzoeken: 1° wat het H. Geesthuis is; 2° wat de Potterie is; 3° waar de mogelijke overbrugging ligt die beide inrichtingen eenmaakt.

§ 1. HET H. GEESTHUIS.

S. geeft als oudst bekende oorkonde met betrekking op het H. Geesthuis een pauselijke aflatbrief van 5 Aug. 1244, bewaard in het Archief der Potterie en gericht aan « *Magister et fratres domus Spiritus Sancti in Brugis* ». Er is nog een ouder stuk, waarin de inrichting niet vermeld wordt met de benaming H. Geesthuis, maar met deze andere die voor deze periode even kenschetsend is en tot geen verwarring aanleiding kan geven, nl. *domus verecundorum pauperum* of huis van de schamele huisweken. Deze oorkonde dateert van 10 Juni 1236 (2) en is een verordening van het stadsbe-

1) Het Archief der Potterie is nog voor lange maanden niet toegankelijk. We moeten dus noodgedwongen ons baseeren op de lezing en de interpretatie van den Schrijver. Waar we naar dit Archief verwijzen, gebruiken we, in navolging van M., de letters AP.

2) Uitgegeven zij WARNKÖENING GHELDORF. *Histoire constitutionnelle et administrative de la ville de Bruges*. Brussel, 1851, bl. 228. We mogen misschien nog verwijzen naar een ouder document, het testament van Adélise, uxor Symonis Bernards (14 Aug. 1231) waarvan een afschrift in het Censuale der S. Salvatorskerk

stuur betreffend het erfrecht van allen die als verplegers (broeders of zusters) of verpleegden zijn opgenomen in de drie hospitalen waarvan het magistraat eigendom en beheer uitsluitend voor zich opeischt (1). Om het statuut te leeren kennen van deze broeders en zusters, die geen kloosterlingen kunnen heeten, althans niet in de toenmalige kerkrechterlijke beteekenis van het woord, is het document van ongemeen belang. Alwie in deze hospitalen is opgenomen, als verpleger of als verpleegde, zal bij een gebeurlijke erfenis niet in bezit komen van de hem of haar toevallende goederen; deze gaan over naar het hospitaal waar de erfgerechtigde inwoning heeft. Het kan echter gebeuren dat belanghebbende met deze schikking geen genoegen neemt en aanspraak maakt op de erfenis. Wat dan? Is de erfgerechtigde een broeder of zuster (*persona Deo et pauperibus ad vitam suam dedita et post annum probationis recepta*) die met het erfdeel wil weggaan, men zal ze laten gaan, maar het erfgoed zal hun niet worden gegeven, het blijft aan het huis (2). Is de erfgerechtigde een zieke of arme die in het huis werd opgenomen en er zijn onderhoud heeft gekregen, dan mag deze met de erfenis weggaan, na eerst te hebben ingestaan voor het armengoed dat hij tijdens zijn verblijf heeft verleefd; en voortaan kan hij in de inrichting geen tweede keer worden opgenomen.

Twee bijzonderheden verdienen hier onze aandacht. Vermelde hospitalen zijn inrichtingen van het stadsbestuur; ze hebben een bezit en inkomsten, het « *patrimonium pauperum* » dat door het magistraat of ten minste onder toezicht van het stadsbestuur wordt be-

(f. 51v), en waarin, benevens het S Janshospitaal en het Leprozenhuis, ook nog bedacht worden de « *verecundi pauperes per villam brugensem* ».

1) « ...*pro utilitate domorum nostrarum videlicet Leprosorum, Verecundorum et Hospitalis S. Johannis, quarum nos domini sumus et superiores...* », *ibid.*

2) « ...*de qua per inobedientiam exivit...* », *ibid.*

heard. Met dit patrimonium moeten onderhouden worden en verpleegden en verplegers: in dit opzicht zijn beide klassen gelijkberechtigd: zij zijn prebendarissen of proveniers. Als we dit goed in 't oog houden, worden vele inmengingen van het stadsbestuur, die bij 't eerste gezicht aanmatigend schijnen, begrijpelijk. Zoo het feit dat het bestuur voor zich het recht opeischt de broeders en zusters die zich tot den dienst aanbieden te aanvaarden of te weigeren, en meest nog het aantal verplegers te beperken. Want ten slotte zijn ook deze verplegers prebendarissen, en, is het niet meer dan redelijk dat zij, die zich aan den dienst der noodlijdenden toewijden, van het patrimonium der armen onderhouden worden, het is daarentegen niet redelijk het aantal prebendarissen-verplegers derwijze te vermeerderen dat hiermede het aantal prebendarissen-verpleegden zou moeten ingekrompen. Zoo iets ware uiteindelijk aan de armen hun erfdeel ontnemen.

Een andere bizonderheid is het eigenaardig statuut der broeders en zusters die we geen kloosterlingen kunnen heeten. Wel worden ze hier gezegd « *persona Deo et pauperibus ad vitam data* »; wel is er een *annus probationis* waarbij de *receptio* — wat we professie kunnen heeten — aansluit, maar alleen het feit dat deze « geprofesten » hier verondersteld worden het huis te kunnen verlaten zegt genoeg dat het niet gaat om formeele kloosterge-loften. In deze tijden is een kloosterling die zijn professiehuis verlaat een apostaat, die door het wereldlijk zoowel als door het kerkelijk gezag wordt gedwongen het regulier leven te hernemen.

We ontveinzen ons niet dat deze opvatting nog al afwijkt van wat doorgaans wordt opgegeven als statuut van onze stedelijke hospitalen, en dat ze zwaar is aan gevolgen. We meenen ze nochtans de juiste. Ze wordt op een zeer sprekende wijze geïllustreerd door het stedelijk reglement uitgevaardigd in 1188 voor het Sint-Janshospitaal te Brugge, de « *Regula et ordo dispensatione clericorum et laïcorum brugensium probatissimorum ad*

petitionem Sancte Congregationis predictae » (1). Alleen de vermelding « *Sancta Congregatio* » waarmede de vereeniging van broeders en zusters ons wordt voorgesteld, doet reeds denken aan een kloosterinrichting. Deze indruk wordt nog versterkt door een reeks verordeningen: de zeven « Paters » die als dagelijksch officie worden voorgeschreven, de verplichte vasten, het silentium over tafel, het proefjaar en de professie die de kandidaten voor 't leven aan de inrichting verbindt. Blijven ze echter hun gelofte niet gestand, dan is hier weerom geen spraak van dwang, maar eenvoudig van straf: *nihil de rebus suis allatis recipiet*. Verder is er spraak van echtelingen zonder kinderen die zich samen als broeder en zuster komen aanbieden: ze mogen aanvaard « *si votum fecerint se nunquam de cetero simul domituros* ». Hiermede is weerom de gelijkenis met een kloosterinrichting nauwer toegehaald. Deze indruk wordt echter totaal te niet gedaan door een laatste schikking betreffend het gelijktijdig aanvaarden van rijke echtelingen die het kleed krijgen en zooals de overige broeders en zusters een prebende ontvangen. Deze kunnen in het beluik een afzonderlijke woonst betrekken, het echtelijk leven voortleiden, en na een deel van hun bezittingen aan de inrichting te hebben overgemaakt over de rest vrij beschikken (2). Alles samengenomen blijft

1) L. GILLIODTS VAN SEVEREN. *La plus ancienne règle de l'Hôpital S. Jean à Bruges*. La Flandre t. VI, blz. 70.

2) « *Conjugati divites... recepto habitu tali conditione quod recipiens, prebenda sua sicut aliis facta et habitatione aliqua de suo juxta domum communis habitationis fratrum per se habitat vel etiam cum uxore, si illa etiam habitum receperit, data parte opum suarum in usus domus et retenta sibi parte, vivat juxta libitum suum...* ». Wat dit « *vivere juxta libitum* » beteekent, wordt aanstonds verduidelijkt door wat erbij aansluit: in geval een der echtelingen komt te overlijden, *residuum innuptus et in castitate permaneat*. Woordelijk een zelfde schikking vindt men een tachtig jaar later nog (1268) in het reglement voor de broeders en zusters van het O. L. Vrouw-hospitaal te Ieper. Zie DIEGERICK, *Inventaire... des chartes et documents... d'Ypres* (1853) I, bl. 92.

er van *vita communis* en van de *tria vota substantialia perpetua* die tot het wezen van het kloosterleven behooren, niet veel anders over dan een zekere onderdanigheid aan het bestuur der broederschap en dit nog slechts voor den tijd dat men in het huis blijven wil.

We zijn dus op een verkeerd spoor wanneer we deze broeders en zusters voor kloosterlingen aanzien. Onze stedelijke hospitalen der middeleeuwen zijn doorgaans leekeninstellingen. Ze zijn sterk godsdienstig getint, maar iets anders was niet mogelijk in deze periode toen het heele leven op godsdienstigen grondslag was gebouwd en van godsdienstige strevingen was doortrokken. Hun doelstelling was niet een kleurlooze philanthropie, maar de christelijke Charitas. De verplegers krijgen wel hun prebende, maar ze zijn geen huurlingen. Ze zijn *Deo devoti et pauperibus dediti*, hier gekomen om in den arme God te dienen. Het is dan niet verwonderlijk dat er in hun geheele levensinrichting veel uiterlijke kanten zijn die een herinnering aan het kloosterleven oproepen, zooveel te meer daar de onmiddellijke voorgangers onzer middeleeuwsche stadshospitalen te zoeken zijn in de gelijkaardige inrichtingen bij de abdijen. De geweldige economische ontwikkeling der twaalfde en dertiende eeuwen en de rassche uitbreiding der opkomende steden brachten mede dat deze hulpverlening in de afgelegen abdijen niet meer toereikend was. De opkomende gemeenten moesten zich zelf voor de taak inspannen, met het gevolg dat het stedelijk hospitaal een leekeninstelling werd; niet met laïciseerende strekking, maar integendeel met een diep uitgesproken godsdienstig karakter (1).

Dat die broeders en zusters er naderhand zullen op aansturen om hun statuut gewijzigd te zien en tot kloosterlingen te worden is een ontwikkeling die als het ware

1) Vgl. S. REICKE. *Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter*. Stuttgart, 1932, passim.

niet kon ontgaan. Het hospitaal was oorspronkelijk een afhankelijkheid eener abdij; na het stadium van het middeleeuwsche stadshospitaal te hebben doorgemaakt zullen we komen aan het klooster als afhankelijkheid bij het hospitaal. Deze einduitkomst is voor de onderscheiden inrichtingen van zeer verschillende dateering. De vraag is voor ons: was het Brugsche H. Geesthuis niet door kloosterlingen beheerd omstreeks 1276, wanneer de Potterie als stichting wordt vermeld. Want reeds in 1258 vinden we een pauselijke schutsbrief gericht aan « den meester en broeders van het H. Geesthuis te Brugge, van de Orde van S. Augustinus » (A. P. n° 8 — M. bl. 34) (1). Maar uit soortgelijke titulatuur is geen ernstig bezwaar te halen, en veel later, in 1288, zullen we zien dat de broeders al niet meer kloosterlingen kunnen heeten dan de verplegers in het Sint-Janshospitaal een volle eeuw vroeger.

We meenen dat de titulatuur « van de Orde van

1) M. zegt « Broeders van de orde van S. Augustinus; Duclos beweert dat het broeders van de derde orde waren... het waren dus wel degelijk Augustijner-derde-ordelingen. » (bl. 34). Hier is, meenen wij, een gemis aan historisch perspectief. Feitelijk heeten de broeders « van den regel van S. A. » in 1258; de vermelding « derde orde », komt pas voor, bij het tweede H. Geesthuis dat bij het einde der jaren 1300 tot stand kwam, en dat we om alle verwarring te vermijden niet meer H. Geesthuis heeten, maar klooster der H. Geestnonnen. Broeders zullen in deze latere stichting wel nooit geweest zijn, en de benaming « derde orde », wordt in de oorkonden alleen voor dit jonger zusterklooster gebruikt. Overigens omstreeks 1300 kan er van Augustijner derde-ordelingen geen spraak zijn, daar deze Derde Orde eerst door Bonifatius IX, den 7 November 1400 werd ingesteld (HELYOT. *Dictionnaire des ordres religieux*, Ed. Migne, II, 309; HELMBUCHER. *Die Orden und Kongregationen*, II, 260) en uitteraard de reguliere Derde orde eerst na de seculiere tot stand is gekomen. Waar, ± 1380, spraak is van Derde orde, kan dit slechts doelen op deze der Franciskanen of der Dominikanen, en van deze beide komt de Dominikaner Derde orde toen niet in aanmerking voor de kloosters in onze gewesten. Waar men in de Brugsche oorkonden van deze periode spreekt van Reguliere Derde orde geldt het zeker Franciskaansche inrichtingen.

S. Augustinus » zeer weinig zegt. Zoals bekend wordt in soortgelijke pauselijke documenten, die een antwoord zijn op een verzoekschrift, eenvoudig de bewoording van het verzoek gecopiëerd. Zonder aan bedrog te doen konden de broeders wel met dien regel uitpakken. Ongelijk met de eigenlijke kloosterregels is de « *Regula ad servos Dei* » eerder een *Codex Vitae Christianae*, soepel en bij de meest verscheidene levensbedrijvigheden aanpasselijk. Daarom werd hij als redplank gebruikt door ontelbare kloosterinstellingen die met opheffing werden bedreigd toen in de dertiende eeuw de Concilies de aansluiting bij erkende en goedgekeurde kloosterregels verplichtend maakten (1). Juist de soepelheid van de *Regula* maakte deze nog bruikbaar bij de tijdroovende zieken- en armenverzorging. Ook zien we de meeste hospitaalinrichtingen zich scharen onder de schutse van den Augustinusregel, waarvan het naleven niet veel aan de bestaande toestanden veranderde, terwijl hiermede aan de kerkelijke verordening scheen te zijn voldaan. Maar dat tusschen het practisch naleven van dezen regel en het formeele kloosterleven nog een afstand ligt, is niet te betwijfelen. Ook werd in het Lateraansch Concilie van 1215 de vraag opgeworpen of onze hospitaalverplegers bij de goedgekeurde orden mochten gerekend (2). Het was dan wel een voorzichtig gebaar vanwege onze H. Geestbroeders zich in hun aanzoek tot bescherming bij de pauselijke curie als « van de Orde van S. Augustijn » aan te dienen, want de hervormingstendenz op het gebied der kloosterinrichting

1) MERLIN. *Saint Augustin et la vie monastique*, Albi, (1933), bl. 60.

2) LOOS. *Geschiedenis der Gasthuiszusters te Antwerpen*, 1912, bl. 28. De Antwerpsche zusters deden dadelijk een beroep op den Paus om als kloosterzusters te worden erkend, wat dan ook geschiedde door een schrijven van 1216, gericht aan "de priorin en de Zusters... die eeuwige geloften doen van kloosterleven". Zoo dit niet een vaststelling is van een wettelijke toestand is het een voorwaarde tot de wettelijke erkenning opleggen.

was nog in volle actie ; in 1256 was de Augustijner-eremietenconcentratie tot stand gekomen en goedgekeurd. Het was als zich stellen onder de schutse van de nieuwe en plechtig erkende richting, zonder er echter te worden in opgenomen. Want niettegenstaande de regel hier in de groote lijnen kon nageleefd, ontbrak het essentiële voor een kloosterinrichting: de *vota perpetua* en de officieele afname van deze vota door het wettig kerkelijk gezag.

Van deze afname dergeloften is toch geen spoor gebleven (1). Overigens de geloften werden niet afgelegd. In 1288 worden als broeder en zuster in het H. Geesthuis aangenomen Weintin Porrewaghen, Brugschpoorter, en zijn vrouw Maria Pac. Aan het godshuis geven ze 45 gemet land te Breedene: « ils vivront maritalement dans ledit hospice et resteront en possession du restant de leurs biens » (2). De vrouw overleed in 1299-1300, maar reeds in 1292 verschijnt broeder Weintin Porrewaghen als meester van het huis. De toestand brengt ons terug tot deze van 1188, voorzien in de « *Regula et Ordo* » voor het Sint-Janshospitaal en tot deze van 1268 in het groot hospitaal te Ieper: echtelingen kunnen hier als broeder en zuster het huwelijksleven voortleiden en over eigen bezit beschikken. In de jaren 1290 is het Brugsch H. Geesthuis, niettegenstaande het etiket « van den regel van S. Augustinus », zeker en vast geen klooster (3).

1) Dit geschiedde wel voor de eerste zusters der Potterie (M., bl. 24); vgl. ook M., bl. 41, waar vermeld wordt dat gelijkwaardige getuigenissen voor de professie der broeders ontbreken.

2) Wij citeeren de opgave van den handschriftelijken Inventaris n° 81; het oorspronkelijk stuk kunnen we ongelukkiglijk niet bereiken. M. (bl. 34) vermeldt het beschikkingsrecht over de goederen, niet de andere voorwaarde die voor ons betoog nog van meer gewicht blijkt.

3) Misschien was het H. Geesthuis in deze evolutie die van broeders en zusters kloosterlingen zal maken, op de meeste instellingen van dien aard verachterd; niet overal verloopt deze ontwikkeling in een gelijk tempo, en tot zeer laat blijven.

§ 2. — DE POTTERIE.

Stellen we tegenover het voorgaande het statuut van de Potterie zooals dit ons bekend is door de oudste oorkonden.

Als stichtingsjaar wordt opgegeven 1276 (M., bl. 18). Wat hier als stichtingsoorkonde wordt opgegeven is dit niet in den eigen zin van 't woord, het is een verzoekschrift aan den bisschop van Doornik gericht door het

nog herinneringen aan de vroegere toestanden. In het Hospitaal te Damme zien we reeds in 1249 de bisschop naast het stedelijk magistraat optreden: de prelaat benoemt de zusters, het magistraat de broeders. Er zullen wel zeer vroeg statuten zijn geweest, maar de oudst bekende regel door den bisschop uitgevaardigd, en waarvan een afschrift in het Bisschoppelijk Archief te Brugge, dateert van 1426, enkele jaren vroeger dan de Regel van 1430, vermeld bij OPDEDRINCK in zijn *Bekende Oversten... van Sint Janshospitaal te Damme*. Niettegenstaande beide regels van de Bisschoppelijke Curie uitgaan en meer gelijkenis vertoonen met een kloosterregel dan stedelijke verordeningen, is er weerom geen spraak van *vota perpetua*: een geproefte broeder of zuster die zich voor het huis niet nuttig maakt, kan worden weggezonden. Eerst in 1458 zal de bisschop aan de hospitaalzusters te Damme verleen de zwarte hoofddoek — *velum professionis et castitatis* (Oorkonde in het Bisschoppelijk Archief te Brugge) — die als het teeken is van de eigenlijke kloosterprofessie, en thans nog niet door alle hospitaalzusters wordt gedragen.

Men vindt veel vermeldingen van proeftijd en van professie, maar in veel der vroegste oorkonden wordt professie vervangen door *receptio*, en de uitdrukking verwijst naar de oudere toestand toen de *receptus* hierom geen kloosterling werd, maar eenvoudig als prebendaris van het huis werd opgenomen. Daarom vindt men bij het aanvaarden van de zusters b. v., zelfs wanneer de evolutie tot kloosterprofessie reeds is voltrokken, heel dikwijls het overreiken van een brood aan de candidate. Zoo in 1430 in het hospitaal te Kortrijk (Vgl. VIAENE. *Handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen kring te Kortrijk*, 1935, bl. 315). Het Bisschoppelijk Archief te Brugge bewaart een document van het einde der achttiende eeuw en waar het Ceremonieel van de professie in het Magdalena-hospitaal te Brugge wordt beschreven. De terminologie is weerom zeer kenschetsend: *Memorie nopende den dienst die sal geschieden op de Broodinghe van Suster of Broeder...* en verder: *Memorie van het Brooden een Suster ofte Broeder....*

kapittel van Sint-Donaas en de pastoors van Sint-Kruis, waarin deze bekennen te hebben toegestemd in de oprichting van het in aanbouw zijnde hospitaal met eigen kerk, kerkhof en priester, en voor deze stichting en voorrechten de bisschoppelijke goedkeuring vragen. In deze akte komt geen vermelding van het stadsbestuur voor. Moest het nieuw hospitaal een stadsinrichting zijn geweest, dan zou de tekst wel hebben ingelascht « *ad requisitionem Burgimagistrorum, Scabinorum...* »; dan zou in het rijke stadsarchief of in het vrij volledig bewaarde huisarchief wel een spoor ervan zijn aan te wijzen.

't Volgend jaar, 1277, vinden we eene overeenkomst tusschen de « *Universitas fratrum et sororum hospitalis Beate Marie in loco qui dicitur Pottery* » eenerzijds en het kapittel en de pastoors anderzijds, betreffend de *oblata*, enz. Beide akten, deze van 1276 en deze van 1277, werden den bisschop ter goedkeuring opgezonden. Het duurde een vrij langen tijd eer deze goedkeuring kwam; de transfixa die aan beide akten gehecht werden zijn woordelijk identisch en dragen eenzelfde dateering: den Woensdag in de Goede Week 1289 (n. s.). De bisschop zegt uitdrukkelijk: « *salvis jure nostro, ecclesie nostre Tornacensis, quoad visitationem, correctionem, omnia alia jura episcopalia et subjectionem omnem* ». Men kan over de betekenis van die « *subjectio omnis* » verschillende meeningen vooruitzetten, de formule is wellicht eenvoudig te verklaren als een specimen van *stylus curiae*, maar ze klinkt ietwat gewaagd, zooniet onaanneembaar in de veronderstelling dat het hier gaat om een stadsinrichting, waarvan het bij 't magistraat gebruikelijk is te zeggen « *cujus nos domini sumus et superiores* ».

De akte van 1277 gaat uit van de « *Univeritas fratrum et sororum* ». Wie hier onder de benaming « *fratres* » voorkomen is alleszins een raadsel, want in soortgelijke vereenigingen zien we steeds op de broeders overgedragen de zorg voor de financieele verrichtingen. Ze treden op als tusschenpersoon in de schenkingen,

verkoopingen, enz. Juist de geschiedenis van het H. Geesthuis is in dit opzicht zeer typeerend. Nu zijn er voor de periode 1277-1280 in de Potterie wel negen akten van dien aard waar als tusschenpersoon optreedt Wouter Goederic, « portere in brughen ». Broeder wordt hij niet geheeten ; M. heet hem « de eerste voogd of tijdelijke vader » (bl. 22). Maar een andere reeks stukken van gelijken aard, en ze zijn de meest talrijke, laten Goederic buiten aanmerking : ze gaan uit van of zijn gericht aan de priorin (1283, n^r 62 ; 1285, n^r 72 ; 1287, n^r 77, 79 ; 1300, n^r 151) of het hospitaal der Potterie (1281, n^r 53 ; 1282, n^r 57 ; 1290, n^r 95) of de zusters (1284, n^r 68 ; 1293, n^r 123). Eerst later, in 1299 en 1307, verschijnt de kapelaan als tusschenpersoon, terwijl slechts met 1316 de broeders optreden en de zusters niet langer worden vermeld. Opmerkelijk is het nog dat twee pauselijke bullen (1279, n^r 48 ; 1286, n^r 76) gericht zijn aan de priorin en convent, aan de meesteres en zusters, en van broeders geen melding maken.

Vóór 1283 is, op bevel van den bisschop, door den deken der Kristenheid het profes der zusters afgenomen en de verkiezing der priorin voorgezet. Nog eens is van een inmenging vanwege het stadsbestuur geen spoor en wordt geen woord gerept over de broeders.

Van 1290 dateert het zeer belangrijk document uitgaande van den Magister generaal en de definitores van 't kapittel der Dominikanen gehouden te Ferrare : wordt hiermede definitief goedgekeurd wat het voorgaande kapittel, te Trier gehouden, had beslist ten overstaan der zusters van de Potterie : nl. dat ze bij de orde van Sint Dominicus worden *ingelijfd*. Doorgaans wordt aan de akte een verkeerde beteekenis gegeven : Gilliodts zegt : « *les sœurs... sont placées sous la protection du susdit ordre* » (1). M. heeft het afschrift in handen gehad, maar houdt zich aan de

1) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN. *Inventaire des Archives de la ville de Bruges*, I (Brugge, 1871), bl. 27.

bijgaande nota die luidt: « Acceptatie vanden general vander ordene vanden Predicaren, dewelke verclaerst de zusters vander Potterye in Brugghe te stane ende wesene onder de protectie vander voors. ordene... » (bl. 29). Alsof het hier slechts ging over een vriendelijk gebaar, terwijl de tekst heel klaar is: « *ut videlicet sub cura nostri ordinis reciperentur et incorporarentur* ». Dit verzoek, want buiten allen twijfel is deze inlijving beslist geweest op verzoek uitgaande van de zusters zelf, werd reeds ingewilligd (*approbatum*) op het voorgaand kapittel te Trier, wat ons tot 1289 brengt, en doet veronderstellen dat reeds vroeger de zusters met deze zaak begaan zijn geweest. Heel kort na haar professie onder den regel van Sint Augustinus, zijn ze beginnen denken aan deze opname in een exempte orde, met een sterk gecentraliseerd bestuur en met deze sterk doorgedreven eenvormigheid in de observantie die nog al afwijkt van de in de praktijk zeer verschillende interpretaties van den Augustinusregel, zooals we dezen in de autonome hospitalen zien toegepast. Ongetwijfeld werden de zusters in deze richting gedreven door het proselytisme van een of ander dominikaan van het Brugsch klooster die de voordeelen van deze verandering zal hebben onderlijnd, en o. m., zooals het in soortgelijke gevallen toegaat, zal hebben laten verstaan hoe de orde, in ruil voor dit gebaar, zou zorgen voor talrijke toetredingen. Feitelijk zien we in het klooster aanvaard twee novicen die zich reeds door gelofte hadden verbonden in de orde van Sint-Dominicus te treden. In 1294 worden ze van die gelofte ontslagen, en van de voorgenomen incorporatie is niets tot stand gekomen; maar de heele gebeurtenis is voor ons van groot belang. We hebben hier weerom een aanduiding dat de Potterie niet is een stedelijke inrichting: de aansluiting bij een exempte orde zou niet alleen de inmenging van den bisschop uitschakelen, maar nog deze van het magistraat. Men

kan zich niet voorstellen dat het bestuur, dat zoo tuk ging op zijn meesterschap in zijn hospitalen zooiets lijdelijk zou laten gebeuren. En het gaat hier niet om iets dat uiterst heimelijk kan gebeuren en op korten tijd tot stand komen : de actie moet ongeveer anderhalfjaar hebben aangesleept en wat op het vroegste kapittel te Trier was gebeurd zal niet geheim zijn gebleven. Een eerste gevolg van de incorporatie moest zijn dat het stadsbestuur geen beperkingen meer zou kunnen stellen aan het aantal prebendarissen-verpleegsters ; feitelijk zien we twee nieuwe zusters haast dadelijk opgenomen. Moest de Potterie oorspronkelijk een stedelijke inrichting zijn geweest, dan zou van het verloop dezer onderhandelingen wel iets te vinden zijn — protest of goedkeuring — in de ambtelijke stukken.

Ter gelegenheid van deze voorgenomen inlijving, zooals vroeger ter gelegenheid van de professie, is er enkel spraak van zusters, niet van broeders. Overigens het zou wel een ongewoon feit zijn moest een gemengd klooster als dusdanig in de Dominikaner orde worden ingeschakeld.

Uit het voorgaande mag als besluit afgeleid : hoogst waarschijnlijk is de Potterie oorspronkelijk niet een stadsinrichting geweest zooals het S. Janshospitaal en het H. Geesthuis, maar een vrije inrichting. Hier zijn de zusters niet, zooals in de andere stadshospitalen, een soort schijn-kloosterlingen maar echte religieuzen, waarvan de professie door den bisschop of zijn afgevaardigde wordt afgenomen ; hier vinden we zusters, die in 't begin onder den Augustinusregel leefden, maar door een streven naar strengere regeltucht en volmaaktheid hadden besloten toe te treden tot de orde van Sint Dominicus. Dat hier zooals in de andere hospitalen, ook broeders met de zusters samen woonden is minder waarschijnlijk. Het eenige dat ons dwingt dit te veronderstellen is de akte van 1277 met de vermelding :

Universitas fratrum et sororum. We ontveinzen het ons niet dat hier werkelijk een moeilijkheid ligt; maar het verder verloop der geschiedenis: de totale afwezigheid van de broeders in de bestuurlijke verhandelingen, in de pauselijke bullen, in deze episode van de inlijving bij de Dominikaner orde, wettigt de veronderstelling dat de titulatuur der akte van 1277 niet zoo streng dient geïnterpreteerd; ofwel dat omstreeks 1277 hier, zooals in de overige hospitalen ook broeders waren die echter, door de betrachting naar strengere religieus leven bij de zusters zeer vroeg werden afgedankt; of eindelijk dat hier onder de benaming broeders enkele goedgezinde Brugsche poorters mogen verstaan worden die, zonder tot het huis te behooren, zooals Wouter Goederic, zich voor deze jonge stichting interesseerden.

§ 3 — HET H. GEESTHUIS EN DE POTTERIE.

Werd de Potterie door het H. Geesthuis gesticht? Het antwoord op deze vraag lijkt ons anders niet te kunnen zijn dan ontkennend. Het H. Geesthuis is een stedelijke inrichting en geen klooster; de Potterie, bij hare stichting althans, is een klooster en geen stedelijke inrichting. Tusschen twee zoo essentiël verschillende instellingen kan geen verband gevonden als dit van stichtingshuis en nevenstichting.

Toch is er tusschen beide huizen een niet te loochenen afhankelijkheid; niet in de vroegste jaren maar eerst sedert circa 1290. Toen heeft de Potterie haar oorspronkelijk statuut van vrije inrichting prijsgegeven om met de overige stadshospitalen te worden gelijkgeschakeld. Toen nog heeft het oud H. Geesthuis op Sint-Salvators, bij de Potterie een bijhuis ingericht dat de moederstichting weldra in de schaduw stelt, in afwachting dat het primitieve *Domus Verecundorum* door zijn bijhuis volledig werd opgeslorpt. Vlak naast elkaar gelegen en eenzelfde werk behartigend — de verzorging der schamele huisweeken — zijn beide

stadshospitalen, Potterie en H. Geesthuis, tot één vergroeid. Misschien bestaat deze fusie in werkelijkheid sedert 1290, maar zeker tot 1318 behouden èn H. Geesthuis èn Potterie hun eigen rechtspersoonlijkheid. De volledige eenmaking meenen we te mogen stellen in 1318.

We zeggen eerst: circa 1290 heeft de Potterie haar oorspronkelijk statuut van vrije inrichting prijsgegeven. We hoeven er niet op terug te keeren dat in de vroegste stukken geen spoor is van inmenging van het stadsbestuur, waar deze inmenging bij een stadsinrichting moest verwacht. In 1290 wordt de aangevraagde incorporatie bij de Orde van S. Dominicus definitief toegestaan... en wordt door de aanvragenden definitief ervan afgezien. Waarom? De voorgenomen inlijving zou de herleiding der Potterie van vrije inrichting tot stadshospitaal zooniet onmogelijk dan toch zeer moeilijk maken. Is het niet omdat de zusters reeds het voorstel zijn bijgetreden onder het gezag en de hoede van het stadsbestuur te staan dat ze zoo onverwachts ervan afzien onder het gezag en de hoede der Predikheeren te komen? Hoe is de kostbare akte van den Magister-generaal niet in het huiselijk archief bewaard maar bij de oorkondenschat van de stad terecht gekomen? Was het stadsbestuur er niet voor beducht dat het document later bij gebeurlijke geschillen kon worden geproduceerd om zijn eigendomsrecht op het hospitaal te betwisten? De toestand schijnt niet ineens in 't reine getrokken; we moeten wachten tot in 1299 eer we het stadsbestuur een huis zien aankopen « *ad opus hospitiū de Poteria* » (M., bl. 25), wat de inzet blijkt van een meer daadwerkelijke begunstiging van deze zijde; wellicht was er tegen de herleiding van het klooster tot stadshospitaal een oppositie vanwege den bisschop (1). In elk geval schijnt de stad

1) Het blijft wel een raadsel hoe de bisschop, die in 1289 zijn toestemming geeft voor de oprichting van kerk en kerkhof, nog in 1317 weigert dit kerkhof te laten inzegenen.

een voorzichtig afwachtende houding te verkiezen en de schenkingen niet rechtstreeks aan de Potterie te doen maar aan tusschenpersonen, nl. aan het H. Geesthuis.

Hoe dit mogelijk was wordt ons door de verdere geschiedenis van het H. Geesthuis verklaard.

Over de materiële inrichting van het primitieve H. Geesthuis zijn de inlichtingen uiterst karig. Over de ligging b. v. weten we haast niets. Wel wordt beweerd dat het in de huidige Goezenputstraat stond — laten we voor 't oogenblik maar bewering voor bewijs nemen — maar we hebben niets anders dan de ietwat vage archieftekst van 1323, waar het gaat over eene hofstede, tusschen de Salvators- en de Lieve-Vrouwekerk « *daer wilen sheligs gheis huus stont* » (M., bl. 35). Men beweert verder dat het huis aan de Zuidzijde der straat stond, waar later de H. Geestnonnen wonen; maar hiervoor wordt weerom niet het minste bewijs geleverd (1). Wat er ook van weze, wij meenen dat dit H. Geesthuis eerder een bescheiden inrichting was. Zoo wordt nergens in de talrijke archivalia een vermelding gevonden van eigen kapel; waaruit we mogen besluiten dat deze niet bestond.

In 1288 zien we dat het H. Geesthuis, of om het nu met zijn anderen kenschetsenden naam te heeten, dat het *Domus Verecundorum*, een bijhuis bezit buiten de oude stad. In het testament van Pieter Rapina (1288) wordt vermeld het *Domus verecundorum extra villam* (2). Men kan opwerpen dat hier wellicht de Potterie bedoeld wordt (3), daar ook hier schamele huisweeken worden

1) De registers der Zestendeelen (1580) vermelden op den Noordkant der straat „ *Houchuys ghenamt Den Heiligen Geest* „ (uitg. GILLIODTS, bl. 151). Het is a priori niet onmogelijk dat hier de plaats van het oude H. Geesthuis wordt aangeduid.

2) [F. VAN DE PUTTE] *Cronica et Cartularium Monasterium de Dunis*. Brugge, 1864, blz. 643.

3) 't Zelfde document vermeldt nog: „ *Infirmaria nova in parochia S. Crucis* „, wat de Potterie kan aanduiden, maar meer waarschijnlijk het S. Obrechtshuis.

verpleegd; maar alle twijfel wordt weggenomen door het testament van Pieter Calf (1295), waarin legaten voorkomen aan de *Potterie*, aan het *Domus S. Spiritus intra villam*, en aan de *Verecundi pauperes extra villam* (1). Het feit dat deze twee laatste inrichtingen hier zijn bijeengebracht en onderscheiden door « *intra* » en « *extra* » is veelzeggend.

Hier is dan eindelijk de nevenstichting van het primitieve H. Geesthuis, en deze nevenstichting is onderscheiden van de *Potterie*. Waar dit bijhuis localiseeren? De teksten geven slechts « *extra villam* », zonder verdere preciseering. We moeten bij gebrek aan iets beters ons wagen aan een hypothese. Maar is het zeer gewaagd te veronderstellen dat dit bijhuis te zoeken is in de nabijheid der *Potterie*? In 1307 zien we het H. Geesthuis drie huizen aanweryn tusschen de *Potterie* en het *Refugium* van Ter Doest (2). Dit waarschijnlijk om een eigendom af te ronden, want in 1309 verpacht het H. Geesthuis een hofstede « *up die van shelichs gheests huus lant* » en palend aan de *Potterie* (M., bl. 36) (3).

De afstand tusschen de *Potterie* en het *Refugium* van Ter Doest is niet zoo groot, en daar bezit dus het H. Geesthuis belangrijke eigendommen. Maar ook aan dien kant heeft de *Potterie* uitbreiding gezocht. Het huis in 1299 door de stad voor de *Potterie* aangekocht mag waarschijnlijk daar te zoeken zijn, aangezien aan den Noordkant der *Potterie* een thans gedempt straatje liep. En reeds vroeger, op 14 Mei 1290, had een zekere Boudewyn van Berneem aan de *Potterie* afgestaan al de huizen die hij bezat aan den Zuidkant

1) J. GAILLIARD. *Inscriptions funéraires... de N. D. à Bruges*, bl. 440

2) A. P. n° 161, 163. De bewoording zelf: huizen staande tusschen de *Potterie* en Ter doest, overgemaakt aan het H. Geesthuis is weerom niet zonder belang voor het toenmalig onderscheid tusschen beide instellingen.

3) Zelfde opmerking.

van dit hospitaal (A. P., n^r 95). Ongetwijfeld zullen de eigendommen van de Potterie en van het H. Geesthuis hier vlak naast elkaar te vinden zijn.

Als we nu aannemen dat het *Domus Verecundorum extra villam* hier werd ingericht, dan wordt veel klaarte gebracht in een zeer verwarde toestand. Dit bijhuis in een nog half-landelijk stadskwartier zal zich veel ruimer kunnen ontwikkelen dan de moederstichting in het hartje der stad. Feitelijk zien we de werken groot-scheeps aangevat, in 1290 door het bouwen eener kapel, in 1300 door het oprichten van lokalen voor verpleegden en verplegers, in zoover dat het oude H. Geesthuis op S. Salvators weldra volledig is opgeheven en men in 1323 nog slechts de plaats zal aanduiden « waar het vroeger stond ».

Dat de kapel van 1290, waarover onze geschiedschrijvers zulke uiteenlopende meeningen vooruitzetten, werkelijk door het H. Geesthuis werd gebouwd en niet door de Potterie kan niet betwist, daar de stad voor dit werk tot 400 pond geeft « aan het H. Geesthuis ». Waar de teksten zeggen « H. Geesthuis » dienen we te lezen « H. Geesthuis », want destijds waren beide instellingen nog juridisch onderscheiden. Maar deze kapel moet niet gezocht in het H. Geesthuis op S. Salvators dat over kort zal verlaten staan ; ze moet gezocht in de nieuwe vertakking, bij de Potterie, waarvan het bestaan sedert 1288 wordt vermeld.

Toch moeten we opmerken dat deze kapel door het H. Geesthuis gebouwd ook door de Potterie wordt gebruikt — die gemeenschappelijke kapel vormt wellicht een belangrijke schakel in de fusie van beide inrichtingen. Zoo hebben beide meeningen die de kapel voor het H. Geesthuis opvorderen of voor de Potterie eenigszins gelijk : ze missen waar ze een tegenstrijdigheid oproepen die aan de werkelijkheid niet beantwoordt.

Het stadsarchief te Brugge bewaart twee rekeningen

door broeder Aarnoud meester in 't H. Geesthuis, over de jaren 1300-1301 en 1301-1302, die voor ons van belang zijn. De eerste toont dat in 1300 het H. Geesthuis groote kapitalen verzamelde door den verkoop van lijfrenten en het opvorderen van achterstellen, terwijl belangrijke uitgaven werden gedaan voor verbouwingen. We zien 150 pond uitbetaald « voor timmeren », 188 pond voor de « pestrie » (hospitaal) te maken, 169 pond voor het bouwen van een refter; wat met de kapel van 1290 nagenoeg een volledig nieuw huis uitmaakt. Nog eens moeten die werken niet gelocaliseerd in het huis op Sint Salvators. Overigens uit een aantal posten kan hier afgeleid dat de inrichting toen reeds naar de Potterie was verhuisd (1). Waarschijnlijk waren de vermelde werken niet veel anders dan een uitbreiding van de bestaande gebouwen der Potterie, waar de verpleegden van het vroegere H. Geesthuis zijn ondergebracht. Ook de broeders zijn meeverhuisd. Misschien worden thans, zooals in andere hospitalen, de vrouwen door de zusters verpleegd en de mannen door de broeders, want deze laatsten schijnen te talrijk om enkel met de buitendiensten bezig te zijn. In 1319 worden zeven broeders vermeld.

De jongste rekening over 1301-1302, toont weedom dat de band tusschen H. Geesthuis en Potterie nauwer is toegehaald. Hier verschijnt een nieuwe rubriek die op de voorgaande rekening ontbrak: ontvang van renten aan de Potterie verschuldigd, Evenzoo op de uitgaven vindt men onmiddellijk na de lijfrenten « die thuis gelt » nog lijfrenten « die thospitaal gelt ». Zonder twijfel worden hier H. Geesthuis en Potterie bedoeld: het bedrag

1) "Omme II coen ycocht ter Potterie... Omme bomen te potene ter Potterie... Van turven te verladene ter Potterie... Van turven te draghene ende te vorne vander Potterie toten huus...". Hier komt nog een tekst voor die misschien van belang kan worden in de geschiedenis van het mirakelbeeld: "Van Onser Vrouwe te bringene vans helegghen gheis toter Potterie, 7 s. 10 d. „".

door het « *huus* » verschuldigd is nagenoeg hetzelfde als dit van het voorgaande jaar door het H. Geesthuis uitbetaald. Hieruit volgt dat de boekhouding der twee gestichten, nog in 1301 onderscheiden, reeds in 1302 is eengemaakt.

Toch blijft hun rechtspersoonlijkheid nog een heele tijd onderscheiden. Een stellig bewijs hiervoor vinden we in de testamenten. Nog in 1307 schenkt Gervin die Weid een rent van 20 solidi aan het H. Geesthuis en een van 5 solidi aan het hospitaal der Potterie (M., bl. 34). In onze Brugsche stadsrekeningen, onder de rubriek *Extradatum Orphanis* vinden we voor de jaren 1285-1318, doorlopend en haast voor elk termijn afzonderlijke posten van uitbetaling aan het H. Geesthuis en aan de Potterie. Het besluit dringt zich op dat het hier twee onderscheiden instellingen geldt, want anders hebben deze documenten geen beteekenis (1).

De stadsrekeningen vertoonen na 1318-19 een gaping, en verder komt het onderscheid niet meer voor. Maar juist van 1319 dateert een verordening van het stadsbestuur betreffend « *ons Godtshuys vanden helegghen Gheest opde Potterie in Brugghe* » waarbij beslist wordt dat het getal broeders en zusters, dat toentertijd tot zeven en dertien beliep, door « *versterving* » moest teruggebracht op zeven broeders en zeven zusters (2). Dat deze akte de fusie van beide vroegere instellingen als een voltrokken feit beschouwt, wordt bewezen door het beroep dat men er op deed, o. m. in 1524, om het aantal zusters in de Potterie niet te vermeederen (3). En het

1) M., bl. 27 verwijst naar een akte van « *Sinxen avonde 1314* » waarin zou voorkomen « *t shelichsgeest huuse datmen heet 't Potterye* ». Er is ongelukkiglijk geen referaat en de handschriftelijke *Inventaris* geeft maar één akte op voor 1314 (n° 190), met datum 3 Mei, wat met Pinksteravond niet overeenkomt.

2) Brugge, *Bisschoppelijk Archief*. Gecollationneerd afschrift van 19 Aug. 1633.

3) *Ibid.*

nieuw zegel, dat zoo sprekend gelijkt op dit van het primitieve H. Geesthuis, en door Maertens van 1318 wordt gedateerd (bl. 42), zal wel gemaakt zijn geweest in gevolge de algeheele eenmaking van beide gestichten.

Tusschen H. Geesthuis en Potterie is dus geen afhankelijkheid van stichtingshuis tot vertakking, er is wel een verband door opslorping die omstreeks 1290 begonnen, in 1318 is voltrokken. Voor een oppervlakkige toeschouwer is het H. Geesthuis in de Potterie opgegaan, feitelijk heeft de Potterie zich aan een nieuwe toestand aangepast door het prijsgeven der vroegere autonomie. Een zeer treffend illustratie hiervoor vinden we in het akkoord met het kapittel van Sint Donaas en de pastoors van S. Kruis betreffend de oblata. Van deze overeenkomst bewaart het Bisschoppelijk Archief te Brugge een dubbele oorspronkelijke akte, een eerste van 1277, en een andere van 3 Augustus 1337 die haast woordelijk met de voorgaande overeenstemt. Verwonderlijk is het dat het akkoord van 1277, door den bisschop in 1289 bekrachtigd, zestig jaar later moet hernieuwd, daar de stipulaties nagenoeg geen wijziging hebben ondergaan. Tenzij een verandering in den toestand het vroeger akkoord waardeloos heeft gemaakt. Deze verandering is juist het nieuw statuut der Potterie, zooals een verschil in de formuleering klaar onderlijnt. Het stuk van 1277 gaat uit van de « *Universitas fratrum et sororum hospitalis B. M. in loco qui dicitur Pottery, infra parrochialis ecclesie Sancte Crucis in Brugis limites constituti...* »; in 1337 wordt hier aan toegevoegd: « *de consensu Burgimagistrorum, Scabinorum, Consulium ac tutorum nostrorum...* ». Deze tekstwijziging vindt een illustratie in de zegels, want de akte van 1337 draagt het groot stadszegel dat bij het oudere document ontbrak.

M. ENGLISH.
